

ПОЛКОВЕНКО О.В.,
кандидат біологічних наук,
старший викладач кафедри анатомії
і фізіології людини,
Інститут психології і соціальної
педагогіки, Київський університет
імені Бориса Грінченка, м. Київ
СИТНИК К. В.,
вчитель вищої категорії,
СШ №214, м. Київ

ПРОБЛЕМА САМОГУБСТВ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ ТА МОЛОДІ: РОЛЬ ПЕДАГОГА У ЇХ ПОПЕРЕДЖЕННІ

В статті надано відомості про проблему самогубств серед молоді і про роль педагога у попередженні цього жакливого явища.

Ключові слова: самогубство, молодь, педагог.

В статтє приводяться даные о проблеме самоубийств среди молодежи и о роли педагога у предупреждении этого ужасного явления.

Ключевые слова: самоубийство, молодежь, педагог.

A role of teacher is in it's warning. It is the information about the problem of suicides among young people and about the role of teacher at warning of this terrible phenomenon.

Key words: suicide, young people, teacher.

Самогубство (суїцид) — свідоме самостійне позбавлення себе життя, спричинене своєю безпосередньою, умисною і бажаною дією. Медичний термін самогубства «суїцид» має коріння у латинській мові — лат. *sui caedere* - вбивати себе [8].

Слід сказати, що про таке явище, як самогубство, було відомо ще з давніх часів. Разом з цим, на сьогодні проблема самогубства набула надзвичайної актуальності. Україна увійшла до групи країн із високим рівнем суїцидаль-

ної активності. Особливо викликають турботу у науковців та фахівців-практиків випадки суїцидальної поведінки серед молоді. Кризові процеси в економіці та суспільному житті спричинили нову соціальну ситуацію розвитку особистості. Молоді люди, з властивими їм емоційною нестійкістю, імпульсивністю, високою навіюваністю, опинились в складних умовах самовизначення, в ситуації незадоволення значущих соціальних потреб, що породило зростання соціально дезадаптованої пове-

© Полковенко О.В., Ситник К.В., 2012

дінки. Статистичні дані свідчать про актуальність проблеми профілактики самогубств серед молоді. Згідно з результатами соціально-психологічних досліджень 27,7% молодих людей іноді втрачають бажання жити; 17,8% - вважають, що нікому до них немає справ; 25,5% - не завжди можуть розраховувати на допомогу близької людини; 51,9% - мають агресивні прояви, тобто не стримуються в ситуації конфлікту [2, 4]. Це й доводить актуальність представленої дослідження.

Тому метою є зосередити увагу на цій проблемі та визначити основні причини поширення самогубств саме серед молоді, а також виявити роль педагога у попередженні цього явища.

Більшість релігійних течій, давніх державних законів були спрямовані категорично проти самогубств. Так, у греків самогубство було явищем вельми рідкісним, адже переслідувалось законом, але якщо і траплялись акти самогубства на ґрунті нещасного кохання або небажання розлучитися з коханою людиною, то тіло після смерті такої людини зазнавало страшних знущань.

Умови грецького життя, як зазначалося, не сприяли розвитку самогубств, але це не стосується римлян — увесь склад їх життя ніби спеціально був створений для сприйняття вчення стоїків. Самогубства в Римі в останні роки Республіки стали повторюватися так часто, що жодна сила не могла протистояти цьому. А між тим, кілька століть раніше самогубства в Римі були такою самою величезною рідкістю, як і в героїчній Греції. Закони Стародавнього Риму суворо карали самовбивць. Так, цар Гарквіній Приск, прагнучи припинити поширення у часи його царювання схильностей до самовбивств, що викликалися непомірне важкими роботами, на які прирікав їх сам цар, для настрашки міста видав наказ розпінати самогубців на хрестах, а потім віддавати їх на поживу диким звірям [9].

В християнській релігії духовність людини визначається її вірою в Бога. Релігія беззастережно засуджує суїцид як посягання на святість людського

життя, тому самогубців не відспівує священник, її хоронять в окремому місці на цвинтарі. Бо людське життя належить Богу — Він його дає і тільки Він його має право забрати. У Біблії найбільш чітко щодо самогубства висловлюється апостол Павло: «Хіба ви не знаєте, що ви храм Божий... Якщо хтось розорить храм Божий, того покарає Бог, бо храм Божий святий, а цей храм — ви». Самогубство прямо протилежне Хресту Ісуса — це відмова від Христа. Адже сенс життя християнина — страждання — Хрест: «Візьми свій хрест і йди за мною» [9]. Також самогубство за своєю природою є запереченням трьох найвищих християнських чеснот — Віри, Надії, Любові. Самогубець втратив віру і в Бога, і в людей. Він втратив надію і підкорився тузі, зневірі — а це найбільший гріх. Він не має любові, бо не думає про ближніх. Думки про самогубство — нашіптування диявола і єдиний спосіб його відігнати від себе — творити добро для ближніх, для себе. Біблія вчить не розчаровуватися невдачами, а навпаки, діяти далі, «бо кожен, хто просить — одержує, хто шукає — знаходить», а хто стукає — відчинять йому». Отже ми бачимо, що християнство не робить винятків для жодної важливої, з точки зору потенційного самогубця, причини здійснити такий вчинок.

У світські закони в багатьох країнах було введено пункт про відповідальність за самогубство, передбачалася конфіскація майна самогубця, йому відмовляли від поховання на кладовищі та ховали на перехресті шляхів. Самогубців, які залишалися живими, присуджували до каторжних робіт, як за вбивство. Суворо засуджують самогубство іслам, іудаїзм, буддизм, індуїзм. Сучасне суспільство продовжує осуджувати самогубство, хоча і не в таких жорстких формах, як раніше. Тому в сучасних дискусіях про «право на смерть» мають на увазі не самогубство як активну дію суб'єкта, а людину, яка вмирає і їй штучно уповільнюють прихід смерті. Проблема «права на смерть» трансформувалась у проблему евтаназії (від грец. — легка смерть) - неболісної, легкої смерті. Поняття евтаназії ся-

гає аж до Платона, який вважав, що не слід чинити перешкоди смерті фізично слабких [9]. В епоху Відродження знов виникло поняття «спокійної та м'якої смерті». Розпочинаючи з XVIII ст. переважно відмовляли людині самій вирішувати власну долю. У XX ст. поняття евтаназії дискредитовано нацистами, які проводили у межах «Програми евтаназії» акції з стерилізації та знищення людей. Тому після Нюрнберзького процесу це слово тривалий період не вживалося. Юристи оцінювали евтаназію як злочин та прирівнювали її до вбивства. Тільки починаючи з 50-х років ця проблема почала знову широко обговорюватися. Філософи, юристи, лікарі прагнуть розв'язати два найбільш фундаментальних питання: чи може взагалі евтаназія мати моральне обґрунтування та за яких умов її можна узаконити. На ці питання немає однозначної відповіді. Деяко відстоює право свободи вибору особи і вважають, що коли хворий вирішив прискорити прихід власної смерті і не завдає цим лиха іншим, то акт евтаназії не повинен заборонятися законом. Більш того, акт евтаназії буде гуманним, якщо хворий відчуває жорсткий біль. Інші відстоюють недоторканість людського життя за будь-яких умов. Підстави такої позиції різні - і релігійні, і переконання, що особа при вирішенні питання про смерть повинна підкорятися суспільним та державним інтересам (так званий патерналізм), і думка, що святість людського життя - стрижень суспільного ладу. Противники евтаназії висувають такі доводи: евтаназія суперечить принципу «поки є життя, є надія», не враховує вірогідності помилкового діагнозу, відкриття нових засобів лікування, можливості зловживання з боку медичного персоналу чи різних зацікавлених осіб; евтаназія є своєрідним вбивством і суперечить принципам гуманізму, може привести до дегуманізації осіб, які її виконують. Евтаназія буває двох видів: активна, коли використовуються засоби, що прискорюють смерть, і пасивна - бездіяльність лікарів, відмова від боротьби за життя пацієнта. Вже у 1957 році папа Пій XII погодився

з тим, що якщо зрозуміло - хворий не виживе, можна не продовжувати лікування. В сучасних умовах пасивна евтаназія розповсюджена в багатьох країнах, хоча в багатьох і не визнається, але активна евтаназія заборонена практично скрізь. Дискусії про право на смерть не втихають, у них підіймаються найважливіші моральні, гуманістичні, соціальні, медичні проблеми.

У житті сучасного суспільства особливо гостро повстали проблеми суїцидальної поведінки. Людина живучи в суспільстві, зазнає впливу соціального середовища і сама впливає на нього. Постійні труднощі, які вона переживає, послаблюють її адаптивні можливості. Це зумовлює агресивність особистості, дисонанс, депресію, неадекватну самооцінку. Поєднання кількох мотивів (особистісних і ситуативних) спричиняє суїцидальну поведінку людини. Крім цього, неувага дорослих, до яких відносяться, зокрема, батьки і педагоги, їх небажання зрозуміти, чи, хоча б, вислухати молоду людину, призводить до постійного зростання кількості спроб (в тому числі і вдалих) суїциду серед молоді. На сьогодні дуже важливим виявилось привернути увагу до цього жахливого явища сучасності і зрозуміти надзвичайно важливу роль педагога у попередженні молодіжних суїцидів. Цим і обумовлена актуальність цього дослідження [1, 3, 5].

Внутрішня суїцидальна поведінка містить у собі суїцидні думки, уявлення, переживання, а також суїцидальні тенденції, серед яких можна виділити задуми та наміри. Практично доцільно користуватися трьома ступенями цієї шкали:

- пасивні суїцидні думки характеризуються уявленнями, фантазіями на тему своєї смерті, але не на тему позбавлення себе життя як самодовільної дії («добре було б померти», «заснути й не прокинутись» тощо);
- суїцидальні задуми - це активна форма вияву суїцидальності, тобто тенденція до самогубства, глибина якої збільшується з розробкою плану її реалізації. Обдумуються спосіб, час і місце самогубства;

- суїцидальні наміри передбачають приєднання до задуму рішення та вольового компонента, який спонукає до безпосереднього переходу в зовнішню поведінку.

Майже кожен, хто всерйоз думає про самогубство, так чи інакше, дає зрозуміти оточуючим про свій намір. Самогубства, часто, не виникають раптово, імпульсно, непередбачувано або неминуче. Вони є останньою краплею в чашці поступово погіршується адаптації. Серед тих, хто намірився вчинити суїцид, від 70 до 75 % Той чи інший спосіб розкривають свої прагнення. Іноді це будуть ледве помітні натяки; часто ж загрози є легко впізнаваними. Дуже важливо, що 3/4 тих, хто чинить самогубства, відвідують лікарів, психологів, педагогів, працівників соціальних служб, до цього з якого-небудь приводу протягом найближчих тижнів і місяців. Вони шукають можливості висловитися і бути вислуханим. Однак дуже часто лікарі, соціалісти і сім'я не слухають їх.

Часто бажання за і проти суїциду настільки врівноважені, що якщо близькі в ці хвилини проявлять теплоту, турботу і проникливість, то ваги можуть нахилитися у бік вибору життя. Тому дуже важливо знати під час бесіди з суїцидальною людиною про особливі ключі і застерігатимуть ознаки самогубства.

Психологи виділяють десять основних мотивів суїцидальної поведінки серед молоді:

- переживання образи, самотності, відчуженості, неможливість бути зрозумілим;
- реальна або уявна втрата батьківської любові, нерозділене кохання, ревності;
- переживання, пов'язані із смертю одного з батьків, розлученням батьків;
- почуття провини, сорому, образи, незадоволеність собою;
- страх перед ганьбою, приниженням, глузуванням;
- страх перед покаранням;
- любовні невдачі, сексуальні ексцеси, вагітність;
- почуття помсти, погроз, шантажу;
- бажання привернути до себе увагу, викликати жаль, співчуття;
- співчуття або наслідування приятелів, героїв книг, кінофільмів («ефект Вертера»).

Щодо останнього мотиву, то психологи давно помітили пряму залежність між кількістю самогубств, які демонструють телебачення та інші засоби масової інформації, і реальною кількістю самогубств у суспільстві [6, 7].

Ранні ознаки суїцидальних намірів.

Проблема самогубства є актуальною, тому педагогам та батькам слід мати уявлення про ранні ознаки суїцидальних намірів і вміти їх розрізнити.

1. Попередня спроба самогубства: у багатьох молодих людей, котрі закінчують життя самогубством, було спроба суїциду раніше.

2. Усні загрози: деякі суїциданти досить чітко говорять про свої наміри. Існують прямі твердження: " Я не можу цього витримати ", " Я не хочу більше жити ", " Я хочу покінчити із собою ". Часто вислови можуть бути замасковані: " Ви не повинні за мене турбуватися ", " Я не хочу створювати вам проблеми ", " Скоро, дуже скоро цей біль буде позаду ", " Вони дуже скоро пожаліють, коли я їх залишу " і т. п. Всі загрози повинні сприйматися серйозно.

3. Зміни в поведінці: наприклад, активні люди можуть стати замкнутими і заглибитися у себе; нерішучі люди можуть здійснювати надзвичайно ризиковані вчинки.

4. Токсикоманія, наркоманія, алкоголізм. Незвичні покупки: людина може прагнути купити зброю, мотузку та інші речі, які можуть викликати у вас підозру.

5. Відмова від власності: той, хто вирішив здійснити самогубство, може роздавати власні речі.

6. Ознаки депресії: це можуть бути зміни у вживанні їжі, порушення сну, тривожність, неврівноваженість, втрата до діяльності.

7. Проблеми в школі: пропуски уроків, емоційні вибухи або інша поведінка не властива даному щоденнику і т. п.

8. Теми смерті: бажання закінчити

своє життя може проявлятися в малюнках, у поезії, записах у щоденнику і т. п.

9. Раптові (неочікувані) стани ейфорії: людина має щасливий вигляд після тривалого депресивного стану - це означає, що вона відчуває полегшення від остаточного прийнятого рішення про скоєння самогубства.

10. Інші ознаки: часті інциденти, скарги та фізичний стан організму, гіперактивність, агресивність, неадекватна поведінка з метою привернення уваги або досить тривале переживання горя після втрати когось [6, 7].

Допомога при потенційному суїциді

Діти, у яких вже з'явилися думки про суїцид, беззаперечно потребують невідкладної допомоги фахівців. Зокрема, суттєво допомогти ї, можливо, відвести від краю безодні, може й педагог.

Його роль можна окреслити як своєчасне виявлення таких дітей, привертання уваги до їх проблем збоку батьків або родичів і первинна профілактика [5, 6, 8].

Висновки.

Самогубства серед молоді - це надзвичайно актуальна проблема сучасного світу відносно і українського суспільства зокрема. Допомога педагога таким дітям може полягати в тому, що, часто спілкуючись з дитиною, він може побачити ознаки проблемного стану: напруження, апатію, агресивність тощо. Педагог може і повинен звернути увагу шкільного лікаря, психолога, адміністрації школи, батьків на цього підлітка. Старшому підлітку він може запропонувати роз'яснювальну бесіду, протягом якої пояснити, що бачить його стан, щиро співчуває, і радить звернутися до психолога, або ж психотерапевта для вирішення проблеми.

Навіть така, на перший погляд, несуттєва допомога, дає свої результати, якщо, звичайно, педагог крім суто професійних знань і навичок, вкладає в таку роботу щире розуміння, співчуття і душевне тепло.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник.- К.: Центр навчальної літератури, 2003.-С.93-119.
2. Гурлева Т.С. Розвиток автономної відповідальності у підлітка: аргументи „за” // Практична психологія та соціальна робота.- 2003.- №9.-С.64-68.
3. Змановська Е. В. Девиатология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. - М.:Издательский центр "Академия", 2003.- 288 с.
4. Курс криминології: Загальна частина: Підручник: У 2-х кн.//О.М.Джужа,П.П. Михайленко,О.Г.Кулик та ін.; За заг. Ред. О.М.Джужа. - К.: Юрінком Інтер, 2001.- 352с.
5. Максимова Н.Ю. Воспитательная работа с социально дезадаптированными школьниками: Методические рекомендации. - К.: ІЗМН, 1997. - 136 с.
6. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога в образовании:
7. Учебное пособие для студентов вузов и практических работников. - М.: ТЦ "Сфера", 2000. - 448 с.
8. Оржеховська В.М.Профілактика правопорушень серед неповнолітніх // Навчально-методичний посібник.- К., 1996.-352с.
9. Словарь по социальной педагогике: Учеб. пособие для студ.высш.учеб. заведений // Авт. - сост. Л.В.Мардахасв.-М.: Издательский центр "Академия", 2002.- 368с.